

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 03.03.2019 ✓Accepted/Kabul:12.06.2019

DOI: 10.30794/pausbed.534950

Araştırma Makalesi/ Research Article

Batmaz, T.,(2019). "Küreselleşme–Bölgeselleşme Sürecinin Yerel Ekonomiler Üzerinde Oluşturduğu Etkiler: Denizli Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 37, Denizli, s.281-300.

KÜRESELLEŞME–BÖLGESELLEŞME SÜRECİNİN YEREL EKONOMİLER ÜZERİNDE OLUŞTURDUĞU ETKİLER: DENİZLİ ÖRNEĞİ

Türker BATMAZ*

Özet

Özellikle 1980’li yılların başından itibaren uluslararası ekonomik ilişkilerdeki oyunun kuralları büyük oranda değişmiştir. Bu değişimde en önemli etken küreselleşme ve bölgeselleşmedir. Küreselleşme ve bölgeselleşme çağdaş dünya politikasının geleceğini tayin eden iki anahtardır. Buna ilaveten, günümüz çağdaş dünyasında küreselleşme ve bölgeselleşmenin etkilerin ekonomide, kültürde, sosyal ve politik her alanda görmek mümkündür. Bu çalışma; küreselleşme–bölgeselleşme sürecinin yerel ekonomiler üzerinde oluşturduğu etkileri; Denizli ili ekonomisi örneği göz önünde bulundurularak incelemeyi amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda özellikle 2008 Küresel Mali Kriz sonrası uluslararası ilişkiler ve ticaretteki yeni gelişmelerin Denizli ekonomisi ve özellikle tekstil sektörünü nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, Bölgeselleşme, Uluslararası Ticaret, Ekonomik Entegrasyon, Denizli.*

JEL Sınıflandırması: *F10,011,R11*

THE STATE OF LOCAL ECONOMIES DURING THE PROCESS OF GLOBALIZATION-REGIONALIZATION: A CASE OF DENİZLİ

Abstract

Especially since the early 1980s, the rules of the game in international economic relations have changed to a great extent. . The most important factor in this change is globalization and regionalization. . Globalization and regionalization are the two keys that determine the future of contemporary world politics. In addition, it is possible to see the effects of globalization and regionalization in today's contemporary world in every field of economy, culture, social and political. the effects of globalization-regionalization process on local economies; The aim of this study is to examine the economy of Denizli. In line with this aim, it will be tried to explain how new developments in international relations and trade after 2008 Global Financial Crisis affect Denizli economy and especially textile sector.

Key Words: *Globalization, Regionalization, International Trade, Economic Integration, Denizli.*

JEL Classification: *F10,011,R11*

*Ph.D. Student Department of Economics at the Institute of Social Sciences. Osmangazi University, ESKİŞEHİR.
e-posta: turkerbtmz@gmail.com (orcid.org/ 0000-0002-0360-6302)

1. GİRİŞ

Son yıllarda dünya ekonomisini şekillendiren etmenlerin başında “küreselleşme” gelmekte olup bu süreç dünya da meydana gelen yeniden yapılanma sürecinde bir sonuç değil; yeni bir uzlaşmalar döneminin başlangıcını oluşturmuştur (MÜSİAD, 2009: 47-51).

Dünyada irili ufaklı 200’e yakın ülke olup bu ülkeler siyasi, sosyal, ekonomik gelişmişlik, kültür, nüfus ve birçok yönleriyle hepsi birbirinden farklılık göstermelerine rağmen bu ülkelerin hiçbiri dünyadan kendini izole etmemiştir. Tüm toplumlar aynı dünyayı paylaşmakta ve birbirleriyle sürekli iletişim halinde oldukları görülmektedir (Seyidoğlu, 2003:2).

Bretten Woods’la hız kazanmaya başlayan bu etkileşim süreci (Ticari Küreselleşme) 1980’den itibaren adım adım mali küreselleşmenin de gerçekleşmesiyle merkezden tabana doğru merkezin geliştirdiği çeşitli yöntemlerle çevre ülkelerine doğru yayılmıştır. Böylece tüm dünya genelinde mallar, hizmetler, sermayenin serbest dolaşımıyla küreselleşme gerçekleştirilmiş, gümrük tarifeleri, kotalar, miktar kısıtlamaları ortadan kademeli bir şekilde kaldırılmıştır. Birçok ülkenin parası konvertibl para haline gelmiş, kamu kuruluşlarının birçoğu özelleştirilmiştir. Kısa vadeli sermayeye konulan engeller ortadan kaldırılarak mali piyasalarda da bütünleşmeler sağlanmıştır (Kazgan, 2002: 34).

Bu oluşum aynı zaman da 1990’ların ikinci yarısından itibaren mali piyasaların da liberalleşmesine neden olmuştur. Ancak mali piyasaların liberalleşmesi (özellikle 1995 yılı sonrası) beraberinde önceki yıllarda benzeri çok görülmemiş olan mali krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu krizlerin sonucunda birçok ülke “küreselleşmeden kaçabilir miyiz” sorusunu da gündeme taşımıştır. Ancak küreselleşmenin henüz alternatifi oluşturulamadığı için; kaçmak yerine bunun sunmuş olduğu birtakım avantajlardan yararlanmanın çok daha iyi olacağı fikri hâkim olmuştur. Diğer birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye de bu süreçte arayış içerisinde olan ülkelerden birisiydi. Bu dönem Türkiye’de döviz kurlarının artış gösterdiği, işçi döviz girişlerinin azaldığı, dış ticaret açıklarının arttığı; dış piyasalardan kredi temin edilemediği ve ithalata sıkı kontrollerin uygulandığı bir dönem olarak hatırlanmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar daha önce ülkeye yabancı sermaye girişine karşı çıkanların aksine, yabancı sermayenin ülkeye girişine olumlu yaklaşanların zaferi ile son bulmuştur (Batmaz ve Tekeli, 2009:2-3).

Günümüzde yoğunlaşan küreselleşme eğilimleri beraberinde bölgeselleşmeye olan eğilimleri de artırmıştır. Bölgeselleşme eğilimindeki bu artışlar yeni bölgesel anlaşmaların oluşmasına ve birçoğunun da yeniden işlerlik kazanmasının yanı sıra mevcut olanların da derinleşmesine ve genişlemesine neden olmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse; küreselleşmenin etkinlik kazanması, bölgesel oluşumlarında yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu tür oluşumlar sadece bölge üzerinde değil, daha alt birim olan yerele varıncaya kadar yeniden yapılanmaları zorunlu hale getirmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle Türkiye’de 1980’den itibaren bu yeniden yapılanma sürecine kendini entegre etmeye karar vermiş ve genelden ziyade yerel ekonomik kalkınma çabaları ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Türkiye açısından bakıldığında bu dönemde (1980’li yıllar) bunun en güzel örneğini Denizli ili oluşturmaktaydı. Son yıllarda özellikle tekstil ve madencilik sektörü başta olmak üzere hızlı bir sanayileşme sürecinde oluşuyla ülke genelindeki tüm dikkatler bu il’e yönelmiş ve diğer birçok ilde bu ili kendisine model olarak almaya başlamıştır. (Batmaz, 2001: 2).

Çalışma, küreselleşme-bölgeselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan “kent ekonomilerinden” birisi olan Denizli’nin 2000 yılı sonrası (2017 yılına kadar) ekonomik yapısında meydana gelen gelişmeyle birlikte; küreselleşmenin bu ilin lokomotifini konumundaki başta tekstil sektörü olmak üzere diğer sektörlerini nasıl ve hangi yönde etkilediğini belirlemeyi amaç edinmiştir.

Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde; küreselleşme-bölgeselleşme sürecinin yerel ekonomiler üzerinde etkisinin olup olmadığı açıklanmaya çalışılırken, “Neden yerel ekonomiler-küçük işletmeler” ve “Neden yerel kalkınma” sorularına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde; 2000 yılından günümüze kadar dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler analiz edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise; küreselleşme-bölgeselleşmenin etkisiyle dünya ekonomisinde yaşanan bu hızlı değişim sürecinin yerel bazda Denizli ekonomisine yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yine bu bölümde; 2001 Türkiye krizi ve 2007-

2008’de ABD’de ortaya çıkan Küresel Mali Krizin (Mortgage Krizinin) Denizli ilinin lokomotifi konumunda olan tekstil sektörü üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.KÜRESELLEŞME-BÖLGESELLEŞME SÜRECİNDE YEREL EKONOMİLERİN DURUMU

2.1.Küreselleşme-Bölgeselleşme Süreci

Küreselleşme kavramını açıklamaya yönelik özellikle son otuz yıldır farklı yazarlar tarafından farklı tanımların yapıldığı bilinmektedir. Ancak yapılan tanımlar incelendiğinde her bir tanımın farklı bir anlayış ve farklı bir bakış açısıyla yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda;

Kartal’a göre küreselleşme; emperyalizmin yeni bir imaj biçimi olarak tanımlanmaktadır (Kartal, 2014: 253). Bulut ise, bir coğrafi birim olarak dünyanın tamamının birbiriyle bir bütün haline gelmesi; yine dünyanın global bir toplum haline ve kültüre sahip olması olarak küreselleşmeyi tanımlamaktadır (Bulut, 2003:181).

Kaçmazoğlu’na göre; tüm dünya genelinde fikirlerden tutunuz da kültürlere, teknolojilere, ulus devlet ilişkilerinin boyutunu aşan ilişki ve etkileşim süreçlerine varıncaya kadar dünyanın tek bir pazar haline gelmesi olarak tanımlamaktadır (Kaçmazoğlu, 2002: 49). Marshall’a göre; coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelere dayattığı kısıtlamaların azaldığı, bireylerin bu azalmanın gün geçtikçe daha çok farkına vardığı bir süreç olarak tanımlamaktadır (Marshall, 1999: 49). Çarıkçı’ya göre ise, küreselleşme; ülkeler arasındaki siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda ki etkinliklerin artan bir ivme ile hız alması olarak tanımlanmakta (Çarıkçı, 2016: 47).

Küreselleşme kavramını açıklamaya yönelik yapılmış olan tanımlardan da anlaşılacağı gibi tek bir tanım üzerinde uzlaşmanın olmadığı açıkça görülmektedir. Yine yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi küreselleşme sadece belli alanlarda etkisini gösterip diğer alanlarla doğrudan veya dolaylı olarak bağı olmayan bir kavramda değildir. Bunun aksine günümüzde hemen hemen her alanda ve dünyanın her yerinde kendisini etkin bir biçimde hissettiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin tarihi geçmişi ise çok eskiye dayanmakta olup; gizli bir komplonun sonucunda oluşmamıştır. Küreselleşmeyi, belirli niyetler doğrultusunda hareket eden yeni ekonomik fırsatlar arayan, yeni kurumlar yaratan, siyasi ve ekonomik hasımlarına karşı avantajlar elde etmeye çalışan insanlar sebep olmuştur. Ancak, küreselleşme yalnızca bu insanların niyetlerinden kaynaklanmadı; aynı zamanda eylemlerin amaçladıkları yan etkilerinden ve karşılıklı etkileşimlerin niyetlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan sonuçlarından kaynaklanmıştır (Brecher vd., 2002:20).

Yaman, küreselleşme sürecinin üç ayrı tarihte ve üç farklı şekilde oluştuğunu belirterek; Batı ülkeleri tarafından dizayn edildiğini belirtmekte (Yaman, 2001:3). Bunlardan birinci küreselleşme (1490’lı yıllar); bu tarih Batı’nın denizler ötesi keşiflere girişimlerini simgeler. İkinci küreselleşme (1890’lı yıllar); Batı ülkelerinin ikinci kez yayılması 1870 yılı sonrasında başlamış ve 1890’larda kurumsallaşmıştır. Bu yayılmanın temelinde sanayi devriminin etkisi olmuştur. Üçüncü küreselleşme (1990’lı yıllar); ilk iki küreselleşme döneminde dengeler bozulmuştur. Bağımsız ülke sayısında büyük artışlar görülmüş ve dünya genelinde çalışmaların yoğunluk kazandığı bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Batmaz, 2017: 7).

Küreselleşme süreci beraberinde bölgeselleşmeyi getirmiş ve ikisinin bir arada yürüdüğü günümüzde Batılı ülkeler, yeni bölgesel blokları dünya çapında rekabet edebilmek için bir platform olarak kullanmaya başlamıştır. 1985—1995 yılları arasında ise bu iki farklı süreç adeta iç içe girmiştir. ABD, bir yandan AB’nin yolunu izleyerek Kanada ile imzaladığı serbest ticaret anlaşması (NAFTA) ile Kuzey Amerika’da bölgeselleşme sürecini başlatmış; bir yandan da bölgesel blokların kendi içinde kapalı karelere dönmemesi, bölgesel anlaşmalar çerçevesinde çözülemeyen sorunların uluslararası anlaşmalar çerçevesinde kendi isteğine uygun biçimde bir çözüme ulaşması için GATT-URUGUAY görüşmelerini başlatmıştır (Kazgan, 2002: 146-148).

Böylece 1990’lı yılların başında Merkez Ülkelerinde görülen durgunluğu atlatmanın yolu hem kendi aralarındaki kozları paylaşacak, hem sermayenin kâr haddini artıracak hem de Çevre Ülkeleri üzerindeki baskısını artırarak istediği biçimde kalıplaştıracak bir dizi kurama yeni bir şekil vermiştir. Başta kendi bölgelerinde bütünleşme hareketine ivme kazandırılmıştır. Bunların birçoğu durgunluğun had safhaya çıktığı 1990-1992 yılları ve SSCB’nin

çöküşünü izleyen 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bölgesel anlaşmaların başında NAFTA ve 1 Kasım 1993'de Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle AB'ye dönüşen Avrupa Topluluğu gelmektedir. Daha sonra ABD, Uzak Doğu'nun dinamik APEC (Asya Pasifik İşbirliği) ülkelerini NAFTA üyeleriyle Sanfircisko'da (Aralık 1993) bir araya getirilmiştir. Onu takiben MERCOSUR (Arjantin, Brezilya, Uruguay, Pataguay) ile görüşmeler 1996 yılında başlamıştır. AT-12 ile EFTA arasında imzalanan Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) Anlaşması 1992 yılında yürürlüğe girmiştir. Merkez Ülkelerin bölgeselleşmeye yönelik kendi aralarında yapmış oldukları anlaşmalar bunlarla sınırlı kalmayıp özellikle 1993 yılından sonra bunların sayısında büyük artışlar görülmektedir. Benzer durum Çevre Ülkelerinde de söz konusu olup 1990'lı yılların başından itibaren bu ülkelerinde yoğun bir bölgeselleşme oluşumu içerisine girdikleri görülmektedir (Batmaz, 2012: 33).

2.2.Yerel Ekonomiler

Ülke ekonomisi içinde faaliyet gösteren yerel ekonomilerin ön plana çıkmalarında farklı gelişmelerin büyük rol oynadığı söylenmektedir. Bu nedenlerden ötürü "**yerel ekonomi nedir?**" diye sorulduğunda genel bir tanımlama yapmak oldukça zordur.

Ancak ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü)'nun yapmış olduğu tanıma göre yerel ekonomik kalkınma; yerel kaynakları ve rekabet etme avantajlarını kullanarak ülke içindeki belirli bir bölge içinde yer alan kamu ve özel sektörleri arasındaki ortaklık ve işbirliği faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine destek veren, ayrıca bir iş ortamının oluşturulması ile birlikte ekonomik etkinliklerin oluşturulması gibi önemli hedefleri olan katılımcı ve aynı zamanda bir kalkınmanın süreci olarak tanımlanmaktadır (Boekel, G. ve Logtestijn, M. 2002: 255).

2.2.1.Neden Yerel Ekonomiler-Küçük İşletmeler

Ekonomik kalkınma esas itibariyle, yerel bazda iş imkânları ortaya çıkararak her alanda istihdam oluşturmak, yöre halkını üretime teşvik etmek, kişilerin gelir seviyelerini artırmakla birlikte, yine yerel bazda o bölgeye bir ekonomik dinamizmin kazandırılmış olmasıdır. Böylece merkezden bölgeye her türlü hizmetin doğrudan götürülmesine yönelik politikalarla vazgeçilmesi; yerel bazda ekonomik kalkınmanın dinamizmini artıran önemli faktörlerdir (Stöhr, 2001: 35).

AB, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar artık ülkeler için kalkınma stratejilerinde yerelliğe büyük önem vermekte ve konuya ilişkin temel hedeflerin gerçekleştirilmesinde; yerelliği temel hedef olarak görmektedirler. Yerelliğin gerçekleştirilmesi için de; küçük ölçekli işletmelere altyapı desteği sağlanması, bu tür işletmelerin kurulması ve korunması için gerekli yardımlarla birlikte, AR-GE faaliyetlerinin gelişimini sağlamak, yörelere özgün ürünlerin üretimini teşvik edilmesiyle birlikte yine bu ürünlerin ihracatlarının da yapısının önemine dikkat çekmektedirler. Bu yerel anlayışlar son zamanlarda hemen hemen her ülke içinde bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına ve bu ajanslara işlerlik kazandırılmasına yönelmiştir (Tutar ve Demirel, 2007: 68).

2.2.2 Neden Yerel Kalkınma

Yerel kalkınma kavramı; kentlerin metropoliten alanlar alt ulusal bölgeler olarak tanımlanmakta olan topluluktaki tüm bireylerin yaşam standardını artırmanın yanı sıra sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için gerek yerel otoritelerin gerekse o bölgede yaşamını sürdürmekte olan ve kâr amacı gütmeyen özel girişimcilerle birlikte tüm yöre halkının birlikte üretime koşulmasını ifade etmektedir.

Özellikle 1980 sonrası yıllardan itibaren yerel ekonomilere dayalı olarak yapılan çalışmalarda tabandan kalkınmanın; yerel gelişmelerin ve yerel girişimcilerin yerel kalkınmaya yön vermesinin önemi algılanmış. Bunun da bölgede oluşturulacak küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin oluşturulmasıyla mümkün olacağı tezi genel kabul görmüş olan tezler arasındadır. Bu alanda yine sadece girişimcilerin katılımıyla değil, yerel halkın, yerel yönetimlerin de desteğiyle birlikte sivil toplum kuruluşlarının da kalkınmaya büyük katkı sağlayabilecekleri görüşü kabul görmüştür (Batmaz, 2017: 37).

Türkiye'de ise bölgesel-yerel kalkınmaya yönelik yapılan ilk ciddi çalışmaların 1980 sonrası dönemde başlamıştır. Buna yönelik projelerden Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), yine buna paralel oluşturulan yerel kalkınma

ajanslarından Doğu Anadolu Projesi (DAP), Batı Anadolu Projesi (BAP) bunların örneklerini oluşturmaktadır. Çalışmanın esasını oluşturan Denizli ili de bu dönemde dokuma sektörüne sağlanan teşviklerden yararlanarak bir sanayi şehri olan illerden biridir. Denizli bu haliyle kalkınmanın yerelden başlamasına öncülük eden ve daha sonra da diğer illere örnek olarak gösterilen bir il olmuştur.

3.DÜNYA EKONOMİSİNDE YAŞANAN SON GELİŞMELER (2000-2018)

1980'li yıllarda ticari küreselleşmenin etkinlik kazanmaya başlaması, 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik entegrasyonların giderek hızlanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler tüm dünya ülkelerinin sınırlarını kaldırarak daha etkin-verimli üretim, yeni yatırım alanları, yeni pazarlar ve yeni ticari hedeflerin belirlenmesine yöneltmiştir.

Ancak bu sürece dâhil olan ülkelerin gelişmişlik seviyeleri birbirlerinden farklı oldukları için; bu ülkelerin sağlayacakları faydalar ve üstlenecekleri risklerde yine birbirinden farklı düzeylerde gerçekleşecekti. Nitekim 1980 yılı sonrasında gelişmekte olan ülkelerin gerekli olan reformları hızlı bir biçimde yaparak sürece katılmaları sonucunda dış ticaret hacimlerinde büyük artışlar görülmeye başlamıştır. Ancak dış ticaretteki bu artışlar birçok gelişmekte olan ülke için dış ticaret açıklarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranları bazı ülkeler için % 50-70 seviyelerinde seyretmiş ve büyük dış ticaret açıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çelikel ve Danişoğlu., 2004:35-59).

Birçok ülkenin gerekli önlemleri almadan ve altyapıyı oluşturmadan aniden dış piyasalarla bütünleşmeye gitmesi beraberinde bazı problemleri de getirmişti. Gerçekleştirilen bu tür uygulamalar 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren mali küreselleşmenin de etkisiyle birçok ülkede krizlerin çıkmasına neden olmuştur. Akabinde en çok merak edilen ve tartışmalara neden olan şu soruyu gündeme getirmişti. *"Uluslararası ekonominin küreselleşmesi ve ülkeler arasında bağımlılığın artması dünya da daha geniş işbirliğine mi, yoksa daha karmaşık çatışmalara mı yol açacaktı?"*. Ancak son otuz yıldır dünya ekonomisindeki gelişmeler incelendiğinde çalışmaların siyasi, sosyal ve askeri alanlardan ziyade, gelişmiş olan ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında dünya GSMH'sından daha fazla pay olmak için ekonomik alanda gerçekleştiği görülmektedir. Bu noktada gelişmiş olan ülkelerin ekonomik bakımdan geleceklerinin esasen gelişmekte olan ülkelerin gösterecekleri ekonomik performanslara bağlı olduğu kadar; gelişmekte olan ülkelerinde gelişmiş olan ülkelerle ikili ticari-ekonomik ilişkilerini artırmadan büyümelerini gerçekleştiremeyecekleri anlaşılmıştır. Bu nedenle ülkelerin birbirleriyle çatışma, kriz çıkarma yerine; diyalog kanallarını açık tutarak her alanda karşılıklı anlaşmaya gitmeleri halinde refah artışının sağlanacağı görüşü genel kabul görmüştür (Batmaz, 2012: 32).

Ancak birçok yoksul ülkenin ekonomik refahının zengin ülkelerin izlemiş oldukları ekonomik politikalara bağımlı olduğunu da unutmamak gerekiyor. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinin ihracat gelirlerinin düzeyini ve ekonomik büyümelerini belirleyen temel unsur, sermaye akışı ve teknoloji transferi dışında gelişmiş olan ülkelerin düşük enflasyon, yüksek ekonomik büyüme gerçekleştirme yetenekleridir. Bu nedenle gelişmiş olan ülkeler bir taraftan serbest ticaretin yararlarını överek gelişmekte olan ülkelerin pazarlarını dış dünyaya daha geniş ölçülerde açmaya davet ederlerken, kendi pazarlarını ise üçüncü dünya ülkelerinin rekabetinden korumak için gümrük vergileri, tarifeler ve tarife dışı ticaret engellerle kendilerini korumaya çalıştıkları görülmektedir (Kazgan, 2002: 142).

Yine gelişmiş-sanayileşmiş olan ülkelerin, özellikle 1980'li yıllardan sonra yeni bölgesel bloklar oluşturarak tüm dünya genelinde gelişmekte olan ülkelere karşı rekabet gücünü artırmak istemeleri ise ikinci bir koruma yöntemi olup, bu tür uygulamaların hâlâ devam ediyor olması ilginçtir.

Konuya ilişkin Romer (1993) küreselleşmenin ekonomik entegrasyonları teşvik ettiği, ekonomik entegrasyonların ise ülkelerin rekabet avantajı elde etme isteğine bağlı olarak belirli oranlarda uzmanlaşmaları sonucunu doğurduğunu ortaya koymuş. Bu sürecin ise ülkeler arasında ticaret ve yabancı sermaye akımları kanalıyla ülke ekonomilerini yakınsamakta olduğunu vurgulamaktadır (Romer, 1993: 543-573).

2000'li yıllara gelindiğinde ABD ekonomisinin II. Dünya Savaşı sonrasında en uzun ve kesintisiz bir büyüme gerçekleştirmesi, Avrupa'daki ülke ekonomilerinin canlanma eğilimine girmiş olmaları, mevcut birçok sorununu hala tam olarak aşamamasına rağmen, Japonya ekonomisinin iyileşme belirtileri göstermesi etkin rol oynamıştır.

Diğer taraftan sanayileşmiş olan ülkelerin ekonomik yapılarındaki bu olumlu gelişmelerin yanında, 1997 Doğu Asya Mali Krizinin dünya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kalkması, Latin Amerika, Orta Doğu Ülkeleri ve yine Avrupa içindeki gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki canlılıklar dünya ekonomisi makroekonomik göstergelerinin 2000-2007 yılları arasında olumlu yönde gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (BDDK Raporu, 2007: 6).

Dünya ekonomisindeki bu olumlu gelişmeler 2008'de ABD'de ortaya çıkan Küresel Mali Krizle birlikte (Mortgage Krizi) son bulmuştu. ABD ekonomisindeki gelişmelere yönelik olumsuz beklentilerin artması, teknolojinin yenilenmesi ve bu sektördeki gelişmelere ilişkin beklentilerin kötüleşmesi, tüketicilerin piyasalara olan güven kaybı beraberinde gelişen belirsizlik ortamı yatırımların yapılmamasına veya ertelenmesine neden olmuştu. Ayrıca borsada işlem gören tüm hisse senetlerinin ani değer kaybı ve sermaye piyasalarında görülen istikrarsızlıklar hemen hemen tüm ülkelerde yurtiçi talepte ciddi düşüşlere neden olmuştur.

Bu gelişmeler küresel ekonomide yeni bir dönemin başlamasına neden oluşturmuştu. Bu arada AB'nin geleceği, ABD'nin yeni tutumunun yaratacağı ekonomik etkiler, ülkeler arasındaki rekabetin her geçen gün arması, yabancı sermayenin akış yönünün değişip değişmeyeceği, artan nüfusları ve büyüyen ekonomileriyle küresel dengede gelişmekte olan ülkelerin giderek daha fazla önem kazanması yeni dönemin belirgin özelliklerinden sadece bir kısmını oluşturuyordu. Bu yeni dönemdeki gelişmeler ister istemez tüm ülkelerin ekonomik göstergelerinin de değişmesine neden olmuştur. 2000 yılı sonrasında dünya ekonomisinin önem arz eden göstergelerinden bir kısmının değişim seyri aşağıda (**Tablo1, Grafik 1'de**) gösterilmiş olup, diğer değişimlere yönelik açıklamalar ise yine bu bölümde özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: Dünya Ekonomisi Makroekonomik Göstergelerinin Değişim Seyri (%) 2002-2018

Yıllar	Dünya GSMH'sı Trilyon ABD Doları	Dünya Büyüme Oranı Ort.(%)	Dünya Mal ve Hizmet Tic. Hacmi (%)	Dünya Enflasyon Ort.(TÜFE) (%)	Dünya İşsizlik Oranı Ort. (%)
2000	50.1	4.3	12.1	3.5	5.4
2001	51.0	1.9	0.3	3.9	5.5
2002	52.2	2.9	3.4	2.9	5.8
2003	53.7	3.7	5.4	3.0	5.9
2004	56.0	5.0	10.4	3.3	5.7
2005	58.2	4.7	7.5	4.1	5.6
2006	60.7	5.2	9.2	4.2	5.2
2007	63.2	5.3	7.2	4.8	4.9
2008	64.3	2.7	2.9	8.9	4.9
2009	63.2	0.4	-11	2.8	5.6
2010	66.0	5.2	12.4	3.3	5.5
2011	68.1	3.5	5.8	4.8	5.4
2012	69.8	3.4	2.9	3.7	5.3
2013	71.6	3.3	3.0	2.6	5.3
2014	73.7	3.4	3.3	2.2	5.1
2015	75.8	3.1	2.6	1.4	5.2
2016	77.8	2.5	2.4	1.4	5.2
2017	80.2	3.1	5.2	2.1	5.0
2018	84.8	3.1	3.8	2.4	5.0

Kaynak: ¹World Economic Ranking 2000, Gross domestic product 2000 World Bank Group.

<https://sitere.sources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Reseorcus/GOP.pdf> Erişim Tarihi:25.5.2019

²World Economic Outlook Update –Global Economic Slump Challenges Policies, January 28, 2008

³Worl Trade Organization, Trade Statistics and Outlook.

https://www.wto.org/english/news_e/pres_18_e/pr_822_.pdf Erişim Tarihi:25.5.2019

Yukarıdaki kaynaklardan yararlanılarak tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

3.1.Dünya GSMH'sında Meydana Gelen Değişim

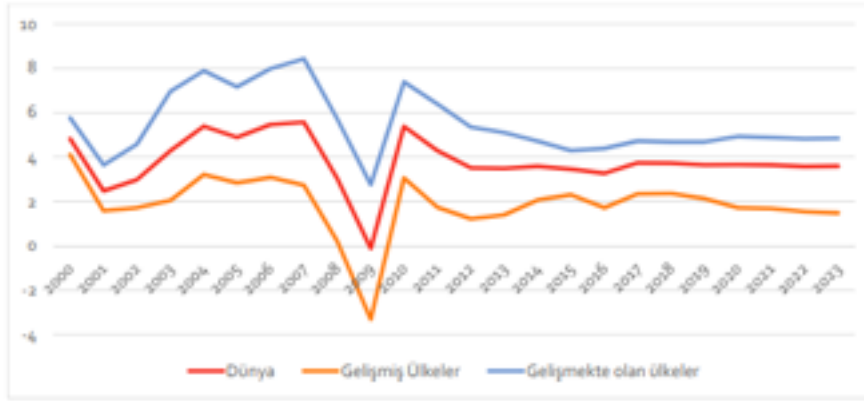
Dünya GSMH'sı ve büyüme oranlarında meydana gelen değişimin gösterildiği (Tablo 1)'de görüldüğü gibi 2001 yılından itibaren başlayan artışın 2006 yılının ikinci yarısına kadar devam ettiği görülmektedir. Ancak 2007 yılına gelindiğinde gelişmiş ülke ekonomilerinde başlayan kırılmalıklar ile birlikte; 2008 yılının ikinci yarısında ABD'de ortaya çıkan küresel mali krizinde etkisiyle bu olumlu gelişmeler son bulmuştur. Şöyle ki 2002 yılında % 2.9 olan dünya GSMH'sı, 2007 yılında % 5.3'e yükselmiş, 2008 yılında ise % 2.7'ye düşmüştür. Bu rakam 2009 yılına gelindiğinde daha büyük bir düşüş göstererek % 0.4 seviyesine kadar gerilemiştir. 2010 yılından itibaren ise dünya GSMH'sı toparlanmaya başlamış olsa da arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu durum 2003-2018 yılları arasında dünya da gerçekleşmiş olan büyüme ortalamasından da yaklaşık olarak (% 3.8) anlaşılmaktadır. Ancak büyüme ortalamasında etkin rolü yükselen piyasalarla birlikte gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sağladığı açıkça görülmektedir. Şöyle ki; söz konusu ülkelerin 2002-2018 yılları arasında dünya GSMH ortalamasındaki payı yaklaşık (% 6.5) olarak gerçekleşirken; gelişmiş olan ülkelerin dünya GSMH'sındaki ortalamalarının (% 2.2) oldukça üzerinde gerçekleşmiş olmasından da anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan dünya GSMH'sı ve büyüme oranlarında ortalama olarak (%) meydana gelen değişimin seyrinin gösteren (Tablo 1, Grafik 1)'de görüldüğü gibi 2000 yılında 50.1 trilyon ABD doları olan dünya GSMH'sının 2006 yılında 60.7 trilyon ABD dolarına, 2009 yılında ise bu artışın önceki yıllara oranla daha düşük seviyede 64.3 trilyon ABD doları olarak gerçekleştiği görülmektedir. Dünya GSMH'sında görülen bu düşüş, dünya büyüme ortalamasını da olumsuz yönde etkileyerek 2000 yılında % 4.3 olan büyüme ortalamasını 2006 yılında % 5.2'ye, 2009 yılında ise % 0.4 olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. Küresel mali kriz sonrasında ise (2010 yılından itibaren) gerek dünya GSMH'sı gerekse dünya büyüme ortalaması % artış göstermeye başlamış olsa da bu artışlar beklentileri karşılamamıştır. 2010 yılında dünya GSMH'sı 2009 yılına göre yaklaşık olarak % 5'lik bir artış göstererek 66 trilyon ABD doları olarak gerçekleşirken, 2015 yılında bu rakam 75.8 trilyon ABD dolarına, 2018 yılı sonu itibarıyla ise 84.8 trilyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemlere ilişkin dünya büyüme ortalaması ise 2010 yılında % 5.2 iken, 2015 yılında % 3.1'e, 2016 yılında ise bu düşüş devam ederek % 2.5 olarak gerçekleşmiştir. 2017-2018 yıllarında ise tekrar küçük bir artış göstererek % 3.1 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan OECD ve IMF'in tahminlerine göre küresel çapta büyüme oranlarının 2019-2020 yılları sonu itibarıyla yaklaşık olarak % 3.5 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Ancak Euro Bölgesinde aynı yıllarda gerçekleşmesi beklenen büyüme oranlarının dünya ortalamasının altında (% 1.7) civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Yine (Tablo 2)'de görüldüğü gibi 2015 yılı sonrasında gerek gelişmiş olan, gerekse gelişmekte olan ülkelerin dünya mal ve hizmet ticareti içerisindeki %'lik payları büyük bir değişiklik göstermiş. Gelişmiş olan ülkelerin (G.O.Ü) 2015-2018 yılları arasında toplam dünya ihracatı içerisindeki payları % olarak sırasıyla; % 3.6, % 2.2, % 4.4 ve 2018'de % 3.1 iken; aynı yıllarda toplam ithalat içerisindeki payları ise sırasıyla % 4.2, % 2.7, % 4.2 ve % 3.3 olarak gerçekleşmiş. Aynı dönemdeki (2015-2018) G.O.Ü.'lerin toplam dünya ihracatı içerisindeki payları sırasıyla; % 1.3, % 2.5, % 6.9 ve % 4.3 olarak gerçekleşmiş iken; toplam dünya ithalatı içerisindeki payları ise % -0.6, % 2.0, % 7.0 ve 2018 yılında da % 5.6 olarak gerçekleşmiş (TÜSİAD, 2019: 7).

Dünya GSMH'sında dikkat çeken ülkelere Çin ve Hindistan'ın bariz yükseliş gösterdiği, Rusya ve AB'ye üye ülkelerin ekonomilerinde ise göreceli düşüşlerin yaşandığı görülmüştür. Sıralama düzeyinde ortaya çıkan bu durumun yanı sıra mutlak değerlerdeki bazı değişimler çarpıcıdır. Örneğin, AB ülkeleri 1995-2013 döneminde küresel ekonominin üçte birini oluştururken, son dönemlerdeki payı % 23 seviyelerine kadar düşmüştür. ABD'nin yurtiçi hasılası parasal olarak 25 yılda yaklaşık 3 katına çıkarken, küresel GSMH'dan aldığı pay değişmemiştir. Dönem başlangıcında ABD'yi ikinci sırada takip eden Japonya'nın değerleri ise sadece dörtte bir oranında artmış. Buna karşın Japonya dünya sıralamasında üçüncü sırada kalmakla birlikte (2017 yılı itibarıyla) küresel payı % 15'lerden % 6.5'lere kadar düşmüştür. Çin ekonomisi ise dünyada hiçbir ülkenin gerçekleştiremediği bir büyüme ile aynı dönemde 28 kat artış göstermiş ve tahminlere göre yakın gelecekte ABD'nin üzerinde bir paya sahip olacağı beklenmektedir. Rusya ise % 2'lik bir pay sahibi olmayı devam ettirmekte, ancak ekonomik olarak ciddi

bir atılım yapma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Yine bu dönemde Hindistan ekonomisi 5'e katlanarak, mutlak büyüklük bakımından İngiltere'yi yakalamış. Brezilya ise, İtalya, Kanada, İspanya ve Rusya'yı sıralamada geride bırakmıştır (Kut, 2019:12-13).

Dünya ekonomisindeki büyüme oranlarının gelişim seyrinin gösterildiği (Grafik 1) incelendiğinde ise 2002-2006 yılları arasında dünya ekonomisinin büyüme oranlarında bazı yıllarda büyük bir değişim olmamasına rağmen; diğer bazı yıllarda (2005-2007) artışların olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülke ekonomilerinde 2006 yılının ikinci yarısında baş gösteren ekonomik kırılganlıklar, 2008'de ABD'de ortaya çıkan küresel mali krizinde etkisiyle; dünya etkisi yaratarak kısa süre içerisinde gerek gelişmiş ülke ekonomilerinin gerekse yükselen ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyüme oranlarının düşmesine neden olmuştur. Büyüme oranlarında görülen değişimlerin seyri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değerlendirildiğinde ise, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin son yirmi yıldır gelişmiş ülkeleri geride bıraktıkları görülmektedir. Bu durum sadece büyüme oranlarında olmayıp; dünya GSMH'sından alınan payla birlikte dünya ticaret hacmi ve diğer pek çok alanda etkisini göstermektedir.

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, 2018 ve sonrası tahmin.

Grafik 1: Küresel Büyüme Oranları (%)

Küresel ölçekte gerçekleşen büyüme oranlarının ülkelerin gelişmişlik düzeyleri göz önünde bulundurularak (2000-2018) incelendiğinde; yükselen ve gelişmekte olan ülke ekonomileri 2000'li yıllarda yaklaşık % 5.9'luk bir büyüme oranına sahipken bu oran 2002 yılında % 4.7'ye gerilemiş olsa da 2003 yılından itibaren 2008 yılına kadar sürekli artış göstererek ortalama % 7'nin üzerinde büyümüşler. 2008 yılında bu oran % 5.8'e düşerken; 2009 yılına gelindiğinde ise bu oran daha da küçülerek % 3.1 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu düşüşün yegane sebebi 2008'in ikinci yarısında ABD'de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan küresel mali krizdir. 2009 yılından itibaren ise başta gelişmiş olan ülkeler olmak üzere diğer tüm ülkelerin izlemiş oldukları genişletici para ve maliye politikalarının etkisi ile büyüme oranları tekrar % 7.5 seviyelerini yakalamış. Ancak bu oran 2011-2018 yılları arasında tekrar düşüş göstererek % 5 civarlarında gerçekleşmiştir. İncelediğimiz dönem itibarıyla (2000-2018) gelişmiş ve sanayileşmiş olan ülkelerin büyüme oranları seyri şu şekilde gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarda % 4.2 olan bu ülkelerin büyüme oranları 2002'de % 1.7'ye, 2004'de % 3.1'e ve 2008 yılında ise % 0.1'e kadar düşüş göstermiş. Bu oran 2009 yılında daha da kötüleşerek % -3.4 seviyesine kadar gerilemiş olup, söz konusu bu ülkeler tarihte bu güne kadar karşı karşıya kalmadıkları büyük bir resesyona karşılaşmışlardır. Krizin etkilerini atlatmak için genişletici para ve maliye politikaları hemen hemen tüm ülkeler tarafından uygulanmış olursa da beklentilere cevap veremediği bu ülkelerin 2011 yılı sonrası büyüme oranlarından anlaşılmaktadır. Gelişmiş ekonomilerin 2011'deki büyüme oranı % 1.7 iken, 2012'de % 1.2'ye, 2014'de küçük bir artışla %1.8'e, 2016'da %2'ye, 2017 ve 2018 yıllarında ise % 2.2 civarında gerçekleştiği görülmektedir.

IMF'nin göre ise büyüme oranlarının 2019-2020 yılı sonu itibarıyla yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde % 4.3 , % 4.6 oranında; gelişmiş ve sanayileşmiş olan ülkelerde ise % 2.1, % 1.9 oranında gerçekleşebileceği tahmin edilmekte (IMF, 2019:4)

Diğer taraftan 2008’de ABD’de ortaya çıkan Küresel Mali Kriz sonrası dünya ekonomisi kademeli fakat düzensiz bir toparlanma eğilimi içinde olmakla birlikte, düşük büyüme süreci devam etmekte. Ülke ekonomileri yüksek kamu borçları, yüksek işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi küresel krizin yaratmış olduğu olumsuzlukları tam olarak atlatabilmiş değildir. Tüm bu olumsuzluklara ek olarak küresel ekonominin önümüzdeki dönemde nasıl bir seyir izleyeceği belirsizliği ise ayrı bir risk unsuru oluşturmaktadır. Gelişmiş olan ülke ekonomilerinde büyüme hızı 2013 yılından itibaren giderek iyileşse de, düşük talep, düşük yatırım oranları, yüksek kamu ve özel sektör borçluluğu gibi nedenlerle kriz öncesi dönemlere göre yavaş seyretmektedir.

2012 yılından bu yana ABD ekonomisi ile Avro Bölgesi ekonomisini karşılaştırdığımızda, ABD’nin Avro Bölgesine göre daha yüksek bir büyüme gerçekleştirdiğini; 2015 yılı itibarıyla ABD’de büyüme oranı % 3.8 olarak gerçekleşirken; Avro Bölgesinin ortalaması % 1.3 oranında seyretmiş. Avrupa Merkez Bankası, Avro Bölgesindeki ekonomik durgunluğu kaldırmak için 2016 Eylül ayına kadar süren 60 milyar Euro tutarında parasal genişleme kapsamında (genişletici para politikası izleyerek) hem devlet tahvillerini hem de özel sektör menkul kıymetlerini piyasadan toparlamayı başarmıştır. Avrupa Merkez Bankası izlemiş olduğu bu politikayla kredi faizlerini düşürmüş, ancak piyasaların daha rahat borçlanması ve yeni iş alanlarının açılması beklentileri tam olarak sağlanamamıştır (Batmaz, 2017: 15).

Diğer taraftan 2007 yılı sonrasında gelişmekte olan ekonomilerin büyüme oranlarındaki yavaşlamanın ise iki önemli nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan biri “döngüsel geçici nedenler” diğeri ise “yapısal sorunlardır”. Geçici nedenler arasında emtia fiyatları, Rusya’ya uygulanan yatırımlar, jeopolitik faktörler ve FED’in izlemiş olduğu politikalar sayılabilirken, yapısal sorunlar ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, temel olarak verimlilik artışı sağlayacak üretim ve istihdam politikalarının yetersizliği beklenen büyümeyi sağlayamamıştır (T.C. Maliye Bakanlığı Raporu, 2015:15).

3.2.Dünya Mal ve Hizmet Ticaret Hacminde Meydana Gelen Değişim (%) 2000-2018

Dünya GSMH’sı ve büyüme oranlarında yaşanan gelişmeler doğrudan mal ve hizmet ticaretini de etkiler. Eğer gelişmeler olumlu yönde gerçekleşmiş ise bu durumdan mal ve hizmet ticaretini olumlu; aksi yönde ise olumsuz yönde etkileyecektir. Kısaca, büyüme ile mal ve hizmet ticareti arasında her zaman doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. 2000-2018 dönemini kapsayan ekonomik göstergelerin değişim seyrinin gösterildiği (Tablo 1) incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. 2000 yılında % 12.1 olan dünya mal ve hizmet ticareti ortalaması 2001 yılında % 0.3 seviyelerine kadar gerilemiş. 2004 yılına gelindiğinde ise bu oran tekrar % 10.4 seviyesine kadar yükselirken; 2008’de ABD ortaya çıkan küresel mali krizin etkisiyle % 2.9’a gerilediği açıkça görülmektedir. Ancak esas düşüşün küresel mali krizi takip eden 2009 yılında % -11.0 olarak gerçekleşmesiyle ortaya çıktığı görülmüştür. 2011 yılına gelindiğinde ise tekrar 2000’li yılların ortalaması yakalanarak % 12.4 olarak gerçekleşmiş. Takip eden yıllarda ise bu oranlar; 2015 yılında % 2.6, 2017’de % 5.2 ve 2018 yılında ise % 3.8 olarak gerçekleştiği (Grafik 2)’de görülmektedir

Grafik 2: Küresel Ticaret Hacmi ve Büyüme (%)

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, 2018.

Grafik 2 incelendiğinde, küresel kriz sonrasında dünya ticaret hacminde dikkate değer oranda daralma yaşanmış ve bunun sonucunda başta dünyanın önde gelen gelişmiş ekonomileri olmak üzere hemen hemen tüm ülkelerin toplam dünya dış ticaret hacmi içindeki payları önemli oranda düşüş göstermiş. Bu durum söz konusu ülkelerin toplam dünya dış ticaret hacminden aldıkları payı ve dış ticaretin dağılım seyrinin de değişmesine neden olmuştur. Şöyle ki, 2009 yılında gelişmiş olan ekonomiler toplam dünya dış ticaretinden % 64.4 oranında pay alırken bu oran 2013 yılında % 59 seviyelerine gerilemiş. Yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin durumu ise gelişmiş olan ülkelerin tersine iyileşme göstermiş. Avro Bölgesi'nin 2009 yılında dünya dış ticaret hacmi içindeki payı % 14.18'iken, 2013 yılında bu oran % 12.98'e gerilemiştir. Diğer taraftan dünyanın önde gelen ekonomilerinin durumları incelendiğinde ise; ilk sırada yer alan ve krizin ortaya çıkmasına neden olan ABD ekonomisi 2008 yılına kadar toplam dünya dış ticaret hacminin yaklaşık % 8'ini alırken krizin patlak verdiği 2008 sonrasında; 2009 yılı itibariyle % 7.01'lik pay almaya başlamış. ABD 2010 yılında küçük çapta da olsa bir artış göstermiş olsa da, 2013 yılına gelindiğinde bu oran % 6.95 olarak gerçekleşmiş. Bu yüzdeler oran bize ABD'de ortaya çıkan krizin; ABD'nin toplam dünya dış ticaretinden almış olduğu paydan çok fazla etkilenmediğini göstermektedir (Batmaz ve Sayın; 2017: 22).

Japonya ve Çin'in kriz sonrasında toplam dünya dış ticaretinden aldıkları paylarda meydana gelen değişimler ise şu şekilde seyretmiştir. Japonya'nın da ABD gibi, gerek kriz öncesinde gerekse kriz sonrasında toplam dünya dış ticaretinden almış olduğu payda çok büyük değişiklikler görülmemektedir. Japonya'nın kriz sonrası 2010 yılında % 4.80'lere kadar yükselen toplam dünya dış ticaret hacminden aldığı pay, 2013 yılında azda olsa düşüş göstererek % 4.17 seviyelerinde seyretmiş. Çin'in durumu ise diğer gelişmiş ve Avro Bölgesindeki ülkelere çok farklı bir yapı sergilemiş ve dünya ticaret hacminden aldığı payın gelişim seyri de diğer ülkelere çok farklı seyretmiştir. (İncekara, 2015: 16).

2008 Küresel mali krizini avantaja çeviren tek ülkenin Çin olduğu görülmektedir. Bu durum ülkenin toplam dünya dış ticaretinden almış olduğu payın gösterildiği (IMF, 2014) verilerinde de açıkça görülmektedir. Çin'in, krizin ortaya çıktığı 2008 yılına kadar toplam dünya dış ticaret hacminden aldığı pay (2007 yılında) % 7.75 iken, bu oranı (2008 yılında) çok küçük bir artışla % 7.88'e çıkarmış. Kriz sonrası dönemde dünya dış ticaret hacminden almış olduğu pay ise her yıl bir önceki yıla göre artarak 2013 yılı itibariyle % 11.20 seviyesine kadar yükselmiştir. Ancak gerek IMF gerekse Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Çin'deki büyümenin yavaşlaması başta yükselen piyasalardaki ve gelişmekte olan ülkelere emtia ihracatçısı ülkeler olmak üzere, Avro Bölgesi ve Japonya dâhil diğer ekonomileri olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir. Yüksek gelirli ülkeler ile Avrupa ve Merkez Asya'nın yavaş fakat istikrarlı büyümeye yönelmesi dünya ticaret hacminin büyümesinin önünde engel teşkil etmektedir. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerde ihracat gelişmiş ülkelere büyümenin kuvvetlenmesine bağlı olarak gelişmektedir. Çin'deki yavaşlamanın temelinde (2013 sonrasında), küresel düzeydeki dış talep yetersizliği, dış finansman koşullarının sıkışması ve ülkelere özgü yapısal faktörler bulunmaktadır. Özellikle Çin ekonomisindeki yavaşlama, başta emtia ihracatçısı ülkeler olmak üzere birçok ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir (Batmaz ve Sayın; 2017: 23-24).

Diğer taraftan toplam dünya dış ticaret hacmi içinde önemli bir yeri olan mal ve hizmet ihracatının dağılımı ise (2014 yılı itibariyle) şu şekilde gerçekleşmiştir. Dünyadaki ülke sayısı 189 olup bu ülkelere 36'sı gelişmiş ekonomiler grubunda yer alırken; 153'ü ise yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomiler grubunda yer almaktadır. Bu gruplandırma IMF tarafından yapılmış olup buna göre gelişmiş ekonomiler dünya mal ve hizmet ihracatının % 61.2'sini gerçekleştirmektedirler. Bu ülkelerin dünya nüfusu içindeki payları ise % 14.7'dir. Yükselen ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sayısı ise 153 olup bu ülkelerin toplam dünya mal ve hizmet ihracatı içerisindeki payları % 38.8 olup, dünya nüfusu içerisindeki payları ise % 85.3'dür. Son on beş yıldır gerek büyüme, gerekse dünya GSMH'si ile birlikte mal ve hizmet ihracatından yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin almış oldukları pay artış gösterirken; gelişmiş olan ülkelerin payı ise azalmaktadır (İMF,2017: Dünya Ekonomik Görünüm Raporu).

Son üç yıldır ise küresel ticaret, ABD ve Çin arasında ticari gerilimin etkisi ile hız kaybetmektedir. 2017 yılında % 5.2 oranında büyüyen küresel ticaret hacminin başta Avro Bölgesi olmak üzere bazı gelişmiş ülkelere ılımlı talep, ABD ve Çin arasındaki ticari gerilimin derinleşmesi ve finansal koşulların sıkışmaya başlaması nedeniyle 2018 yılında % 3.8, 2019 yılı sonu itibariyle ise % 4 oranında büyümesi beklenilmektedir. ABD tarafından yapılması

muhtemel tarife artışları ve ticari ortaklarının karşı misillemelerde bulunması ile artan ticari gerilim ve politika belirsizlikleri önümüzdeki dönemde küresel ticaret üzerinde en önemli belirsizlik kaynaklarından birisi olacaktır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018:5).

Son yıllarda küresel ekonomide görülen ivme kaybı ve belirsizlik ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre dünya mal ve hizmet ticaret hacminden almış oldukları %'lik paylarında değişmesine neden olmuştur. Değişimin seyri aşağıda (Tablo 2)'de gösterilmiş olup, bu tablo incelendiğinde; 2015 yılı sonrasında gerek gelişmiş olan, gerekse gelişmekte olan ülkelerin dünya mal ve hizmet ticareti içerisindeki % payları büyük bir değişiklik göstermiş. Gelişmiş olan ülkelerin (G.O.Ü) 2015-2018 yılları arasında toplam dünya ihracatı içerisindeki payları % olarak sırasıyla; % 3.6, % 2.2, % 4.4 ve 2018'de % 3.1 iken; aynı yıllarda toplam ithalat içerisindeki payları ise sırasıyla % 4.2, % 2.7, % 4.2 ve % 3.3 olarak gerçekleşmiş. Aynı dönemdeki (2015-2018) G.O.Ü.'lerin toplam dünya ihracatı içerisindeki payları sırasıyla; % 1.3, % 2.5, % 6.9 ve % 4.3 olarak gerçekleşmiş iken; toplam dünya ithalatı içerisindeki payları ise % -0.6, % 2.0, % 7.0 ve 2018 yılında da % 5.6 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2: Dünya Mal ve Hizmet Ticaretinden Ülkelerin Almış Oldukları Pay (%)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İHRACAT										
G.Ülkeler	11.7	-0.6	2.2	3.3	8.5	5.8	8.2	5.9	3.1	-12.0
G.O.Ülke.	13.3	3.1	7.0	10.6	14.6	11.1	11.0	9.6	5.6	-7.9
İTHALAT										
G.Ülkeler	11.6	-0.5	2.5	4.1	8.9	6.1	7.4	4.5	0.4	-12.7
G.O.Ülke.	14.5	3.4	6.3	10.3	15.8	12.1	14.9	14.5	9.0	-7.9
İHRACAT										
G.Ülkeler	12.3	5.3	2.0	2.3	3.4	3.6	2.2	4.4	3.1	
G.O.Ülke.	12.8	6.5	4.6	4.4	2.9	1.3	2.5	6.9	4.3	
İTHALAT										
G.Ülkeler	11.6	4.4	1.2	1.4	3.4	4.2	2.7	4.2	3.3	
G.O.Ülke.	13.7	8.8	6.0	5.6	3.6	-0.6	2.0	7.0	5.6	
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	

Kaynak: IMF, World Economic Outlook October, 2018

Değişimin seyri ülkeler bazında değerlendirildiğinde ise; gelişmiş ülkelerdeki ekonomik aktivite, özellikle Avro Bölgesinde ivme kaybına rağmen güçlü seyrini korumaya devam etmekte. İstihdam artışı, mali genişleme ile başta Avro Bölgesi ve Japonya'daki destekleyici para politikası iç talep yoluyla gelişmiş ülkelerdeki büyümeyi desteklemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise; Çin, Hindistan ve emtia ihracatçısı ülkeler öncülüğünde büyümenin sağlandığı görülmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018:5-8).

3.3.Dünya Enflasyon Oranlarındaki Değişimin Seyri (%) 2000-2018

Tüketici enflasyon rakamları değerlendirildiğinde kriz öncesi yıllarda dünya enflasyon ortalaması % 10'un üzerinde seyrederken krizle birlikte resesyona giren dünyada fiyat artışları % 4.5 ve % 5.0 düzeyinde seyretmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde fiyat artışları dünya ortalamasını aşağı çekerken gelişmekte olan ülkelerdeki görece yükseklik ortalamayı artırmıştır (İnckara, 2014:14).

Özellikle kırılgan beşli olarak tanımlanan Hindistan, Türkiye, Endonezya, Brezilya ve Güney Afrika'da enflasyonunun dünya ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu ülkelere ilave Rusya ve Arjantin'de de benzer durum görülmüş olup, 2008 küresel mali kriz öncesi ve sonrası yıllarda dünya genelindeki enflasyon oranları şu şekilde seyretmiştir. Dünya genelinde enflasyon oranı 2006 yılında % 4.2 iken, 2008 yılında bu oran % 8.9'a, 2009'da ise bu oran % 2.8'e kadar düşüş göstermiş. 2014-2015 yıllarında ise, % 2.2 ve % 1.4 olarak gerçekleşmiş.

Gelişmiş olan ülkelerde 2006 yılında % 2.4 olan enflasyon oranı, 2008 yılında % 3.4'e, takip eden yıllarda ise % 1.5 - % 1.8 arasında seyretmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu oran gelişmiş ülkelere oranla oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmiş olup 2006 yılında % 6 olan enflasyon oranı, 2008 yılında % 8'e yükselirken; 2009 yılında büyük bir düşüş göstererek % 4.8 olarak gerçekleşmiş (Batmaz, 2017:19).

2016 ve sonrası yıllarda dünyada ki enflasyon oranlarının gelişim seyri ile ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak, büyüme ve enflasyon parametreleri itibarıyla kötüleşmiş olan gelişmiş ekonomiler grubu; enflasyonda da yeterli artış oranına ulaşamadıkları için dünya enflasyon ortalamasının beklenildiği gibi gerçekleşmediği yukarıda (Tablo 2)'de açıkça görülmektedir. 2016 yılında dünya enflasyon ortalaması % 1.4, 2017 yılında % 2.1'e, 2018 yılında ise % 2.4'e yükseldiği görülmektedir. Ancak son yıllarda gerçekleşmiş olan enflasyon ortalaması ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değerlendirildiğinde gelişmiş ekonomiler ve Avro Bölgesi ekonomilerinde gerçekleşen enflasyonun dünya ortalamasının çok altında gerçekleşmiş olduğu, bu oranların % 1.3 ile % 1.68 arasında seyrettiği görülmektedir. Enflasyon oranlarının gerek Avro Bölgesinde gerekse Japonya'da bu şekilde seyretmesinde etken faktör Merkez Bankalarının izlemiş oldukları genişletici para politikalarıdır (İncekara, 2015: 15).

Gelişmekte olan ülkelerde ise enflasyon yüksek seviyedeki emtia ve enerji fiyatları, para birimlerindeki değer kayıpları ve artan borçlanma maliyetleri ile 2017 yılındaki % 4.3 seviyesinden 2018 yılında % 5, 2019 yılı sonu itibarıyla ise küçük bir artışla % 5.2 olarak gerçekleşmesi beklenilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018:9).

3.4. Dünyada İşsizlik Oranları

2000-2018 yılları arasında dünya genelinde ortalama olarak (%)'de gerçekleşen işsizlik oranlarının gösterildiği (Tablo 2) incelendiğinde; ortalamanın yaklaşık % 5.5 oranında seyrettiği görülmektedir. İşsizlik oranının en yüksek seviyede seyrettiği yılın ise küresel mali krizi takip eden 2009 yılında % 5.6 olarak gerçekleştiği; takip eden yıllarda ise (2010-2018) % 5.0 ile % 5.4 arasında seyrettiği görülmekte.

İLO'nun "Küresel İstihdam Eğilimleri 2008" raporuna göre güçlü küresel büyüme 2007 yılında devam etmiş ve dünyadaki toplam gelir % 5.3 oranında artmış. Yine bu rapora göre 2007 yılında gerçekleşen verimlilik artışı, istihdam seviyesindeki artıştan daha fazla olmuş. Ekonomik büyümenin büyük oranda verimlilik artışıyla sağlanmış olması nedeniyle 2006-2007 yıllarında görülen işsizlik oranlarının fazlaca değişmediği belirtilmiş (İLO, 2008:9).

Bu rapordan çıkan sonuç, küresel işsizliğin dünyada ciddi ekonomik büyümeye rağmen hala çözüme kavuşturulmadığıdır. Son on yıllık işsizlik verileri incelendiğinde aynı tespit desteklenmektedir. Şöyle ki; 1997-2007 yılları arasında dünya ekonomisi ortalama % 4.2 oranında büyümüş, ancak işsizlik oranında ki değişikliğin % 6.1'den, % 6.0'ya düşerek neredeyse hiç değişmediği görülmüştür. İşgücünün verimliliğindeki artış ise, yıllık ortalama % 2.1 olmuştur (Erdayı, 2009: 136-137).

Yine İLO'nun "Küresel İstihdam Eğilimleri 2018" raporuna göre küresel mali kriz sonrasında günümüze kadar geçen sürede de (2008-2019) yine aynı şekilde; verimlilikte artışın istihdam seviyesindeki artıştan daha yüksek oranda gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Öte yandan kriz sonrasında dünya genelindeki işsizlik oranları incelendiğinde (2003-2007) yılları arasında gelişmiş olan ekonomilerdeki işsizlik ortalaması takriben % 6 civarında seyrederken; 2009 yılında bu oranın % 8'e yükseldiği ve sonraki yıllarda da bu oranlara yakın işsizliğin devam ettiği görülmektedir. Bu durum Avro Bölgesinde biraz daha artış göstererek % 10'un üzerinde seyretmiştir. Krizin ortaya çıktığı ABD'de ise uygulanan genişletici para ve maliye politikaları ile düşük faiz politikası işsizlik oranlarını 2009 yılında % 9.3 seviyesinden, 2011 yılında % 8.9'a, 2012 yılında ise % 8.1'e ve 2013 yılında da % 7.4 seviyesine kadar düşürüldüğü görülmekte. İşsizlik oranlarında ki karşılaştırmadan da anlaşılacağı gibi ABD'nin göstermiş olduğu bu başarıyı Avrupa gösterememiştir. Bunun sonucunda Yunanistan ve İspanya başta olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde çalışmak isteyen her dört kişiden biri işsiz kalmış. 2013 yılı itibarıyla % 27 ve % 26.1'lik bir işsizlik oranıyla AB içindeki ülkeler arasında en yüksek oranlı işsizliğin görüldüğü ülkeler Yunanistan ve İspanya'dır. Üçüncü sırayı % 16.2'lik bir oranla Portekiz ve dördüncü sırayı da % 13'lük işsizlik oranıyla İrlanda takip etmiştir. Diğer taraftan AB ülkelerinde işsizliğin hâla kriz öncesi yıllardaki seviyesine gelmediği görülmektedir (İncekara, 2015: 15).

Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan Çin'deki durum ise şöyle seyretmiştir. Çin'de işsizlik oranları gerek küresel mali krizi öncesi gerekse kriz sonrası yıllarda hemen hemen hiç değişiklik göstermemiş olup, son on yıllık işsizlik ortalaması incelendiğinde % 4.1 civarında (her yıl hemen hemen aynı seviyelerde) seyretmiş. Yine göreceli olarak düşük işsizlik oranlarına sahip olan diğer ülkeler ise; Brezilya, Rusya ve Japonya'dır. 2015 ve 2016 yıllarında tüm dünyada gerçekleşen işsizlik oranları incelendiğinde de çok fazla bir değişikliğin olmadığı; krizin olumsuz etkilerinin hala devam ettiğini belirli bir süre daha devam ettireceği uzmanlarca ortaya konmaktadır. Ayrıca tüm dünya genelinde işsizliğin özellikle gençlerde yaygın olarak görülmesi ise endişe verici bir durum olarak yorumlanmaktadır (Batmaz ve Sayın; 2017:20).

Bu konuya ilişkin gerek İLO'nun hazırlamış olduğu "Gençler için Küresel İstihdam Eğilimleri" raporunda gerekse OECD'nin yapmış oldu son araştırmalarda genç- eğitilmiş işsizler konusunda mutlaka önlem alınmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Bu raporlar incelendiğinde 2007 yılında % 5.5 civarında seyreden dünya işsizlik ortalaması içinde genç işsizlerin oranının % 11.9 olarak gerçekleştiği görülmüştür (İLO, 2008:9).

Yine bu konuya ilişkin olarak OECD'nin 2013-2018 yılları arasındaki "Dünyada Başlıca Ülkeler Arasındaki İşsizlik Oranları" raporları incelendiğinde hemen hemen her ülkede ortalama olarak görülen genel işsizlik oranının 1.5-2 katının genç ve eğitilmiş işsizlerden oluştuğu görülmektedir. Örneğin Kanada da (2013) işsizlik oranı % 6.8 iken, eğitilmiş- genç işsizlik oranı % 11.1, Brezilya'da işsizlik oranı % 4.9 iken, eğitilmiş işsizlik oranı % 4.5, genç işsizlik oranı (2014) % 15. Avrupa Birliğinde (28 ülke/2018)'de genç işsizlik oranı % 22.2 olarak belirlenmiş. AB bünyesindeki genç işsizliğin en düşük olduğu ülke Almanya olup, onu en düşük oranla takip eden ülkenin % 10.3'lük payla Avusturya'nın olduğu görülmekte. Üçüncü sırayı ise % 11.8'lik bir payla Malta takip etmektedir. AB'nin içinde en yüksek genç işsizlik oranına sahip olan ülke ise % 55.5 ile İspanya olmuştur. İkinci sırayı % 52.4 ile Yunanistan alırken, üçüncü sırayı Hırvatistan % 45.4'le takip etmektedir. Rusya'da ise genel işsizlik oranı (2017) % 5.7 iken, eğitilmiş işsizlik oranı % 12.2, genç işsizlik oranı ise %13.6 olarak gerçekleşmiş. ABD'de ise işsizlik oranı (2018)'de rekor bir düşüşle % 3.9 olarak gerçekleşmiş olup, eğitilmiş işsizlik oranı % 2.3, genç işsizlik oranı ise % 5.7 olarak gerçekleşmiş (OECD, 2018: 3).

4.DÜNYA EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN YEREL BAZDA DENİZLİ EKONOMİSİNE YANSIMALARI (2000-2017 DÖNEMİ)

Küreselleşmenin etkisiyle siyasi açıdan bağımsız olan ülkeler ekonomik açıdan birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Bu süreçte Türkiye'de 1980'li yıllara gelinceye kadar izlemiş olduğu ithal ikameci sanayileşme politikası yerine, ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimseyerek bu sürece katılmıştır. Bu politikanın benimsenip uygulanmaya başlanması ile Türkiye ekonomisinin "devlet" ve "devlet destekli özel" tekellden kurtulmasının temel dinamiğini oluşturan süreçte böylece başlamıştı. Bu yeni süreç Türkiye'deki bir kısım tasarrufların ve azda olsa sermaye birikiminin ekonomik yatırımlara dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Hatta bundan çok daha önemlisi Türkiye'de her yaştan yeni bir "girişimci" sınıf ile birlikte yeni "kent ekonomilerinin" doğmasının önü açılmıştı. 1980'li yıllardan sonra oluşmaya başlayan bu Anadolu kent ekonomilerinden birisi de kuşkusuz Denizli ili'dir. Bu ilin Ege Bölgesinde İzmir ve Manisa'nın ekonomik yığılma avantajına karşın, bölgenin iç kesiminde bir sanayi merkezi olarak gelişmesi ilginç bir olgudur. (Eroğlu, 1997:284).

Tekstil, mermer ve traverten başta olmak üzere hızlı bir sanayileşme sürecinde oluşuyla "Denizli Mucizesi" olarak nitelendirilen bu şehir 2000'li yıllara gelindiğinde ekonomik gelişmişlik bakımından karşılaştırıldığında Türkiye'deki birçok ilin önünde yer alarak ekonomik aktivite bakımından 13., sanayi bakımından 9., nüfus bakımından 25., ülke genelindeki 500 büyük firmadan 13'nün bu ilde faaliyet göstermesi dikkate değer hususlardı. Ayrıca ilde faaliyet gösteren firmaların ürettiği ürünlerin % 80'ninden fazlasının sanayi ürünlerinden oluşması ve yine toplam ihracatının (2000'li yıllarda) % 70'e yakınının tekstil- konfeksiyon ürünlerinden oluşması 70'den fazla ülkeye 100'ün üzerinde ihracat kaleminden oluşan yılda 450 milyon dolarlık ihracatıyla; ülke GSMH'sından almış olduğu % 1.5'lük pay ve yaratmış olduğu katma değerle, yine en çok göç alan (9.sırada) il olması nedeniyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Denizli'deki bu gelişmeler bir mucize olarak değerlendirilmekte ve ülkenin diğer illerine de model il olarak önerilmektedir (Batmaz, 2001: 2-3).

Bütün bu veriler ilin bölge ve ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermekte olup, 2000 yılı sonrası bu ilin ekonomisinde meydana gelen değişimin seyrini ise şu şekilde özetlemek mümkündür.

2001 yılında ortaya çıkan Global Kriz Türkiye’de de etkisini göstermiş ve tüm sektörleri olumsuz yönde etkilemişti. Bunun sonucunda üretim düşmüş, işsizlik artmış, ithalat artış gösterirken ihracatta ise büyük düşüşler yaşanmış ve dış ticaret açığı ortaya çıkmıştı. Bu durum ülkenin en büyük ihracatçı illeri arasında bulunan (7. sırada) Denizli’yi de (başta tekstil-konfeksiyon sektörü olmak üzere) olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 yılında Türkiye’de yapılan devalüasyon ve izlenen serbest döviz kur politikasıyla Türkiye yabancılar için aşırı derecede ucuz bir ülke haline gelmişti. Bu durum birçok ili olduğu gibi Denizli’yi de olumsuz yönde etkilemişti. Çünkü ekonomisi ihracata odaklanmış ve ürettiği ürünlerin % 80’e yakın kısmını ihraç ediyor olmasının yanı sıra bu ürünlerinde % 70’ne yakınının tekstil-konfeksiyon ürünlerinden oluşması ayrı bir önem arz ediyordu. Çünkü bu ürünlerin nihai mal konumuna gelebilmesi için ihtiyaç duyulan ara malların büyük bir kısmının yurt dışından ithal edilmesi gerekiyordu. Kısacası ihraç ettiği ürünü tekrar üretebilmek için ithal edeceği ara mallarına daha fazla miktarda döviz ödemek zorunda kalıyordu. Bu durum işletmelerin dış piyasalarda benzer sektörlerde faaliyet gösteren firmalarla rekabet etmesini engellediği için birçok firmanın piyasadan çekilmesine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde kapanan işletmelerin büyük bir kısmının ise iplik ve ham bez üreten firmalardan olması dikkat çekicidir. (DTO, 2008: 8).

4.1. Denizli’nin İhracatı Üzerinde Oluşturduğu Etkiler

Denizli’de faaliyet gösteren işletmelerin 2001 krizinin etkilerini ancak 2003 yılından itibaren atlarmaya çalıştıkları aşağıda (Tablo 3)’de görülmektedir. Bu tabloda ayrıca Denizli’nin 2001-2016 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu ihracatı, ithalatı, ilin Türkiye ihracatı ve ithalatı içerisindeki payı ile birlikte; yine yıllar itibariyle ilde faaliyet gösteren ithalatçı ve ihracatçı işletmelerin Türkiye ile karşılaştırmaları yer almaktadır.

Tablo 3’deki veriler incelendiğinde, Denizli 2001’de Türkiye ekonomisinde görülen tüm olumsuzluklara rağmen 1980-2000 yılları arasında göstermiş olduğu büyüme seyrini gösterememiş olsa da mevcut durumunu korumaya çalışmıştır. İldeki bu durgunluk 2003 yılının sonuna kadar devam etmiştir.

Tablo 3: Denizli’nin İhracatı-İthalatı ve Türkiye İçerisindeki % Payı 2004-2018 (Milyon ABD Doları)

İthalat Değeri Milyon ABD Doları							
Yıllar	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Denizli	489.713	1.012	1.376	1.634	1.146	1.730	2.262
Türkiye	97.539	139.576	170.062	201.963	140.928	185.544	240.545
Denizli’nin Payı %	0.50	0.73	0.81	0.84	0.81	0.93	0.94
Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Denizli	2.262	2.208	2.176	1.771	1.667	2.022	1.989
Türkiye	236.545	251.661	242.177	202.203	198.601	233.810	223.415
Denizli’nin Payı %	0.96	0.88	0.90	0.85	0.84	0.86	0.89
İthalatçı Firma Sayısı							
Yıllar	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Denizli	536	546	580	525	505	529	585
Türkiye	48.119	53.768	58.936	57.796	55.101	59.262	65.678
Denizli’nin Payı %	1.11	1.02	0.98	0.99	0.92	0.89	0.89
Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Denizli	624	646	641	661	657	-	-
Türkiye	65.076	67.799	67.089	69.387	68.635	83.440	79.773
Denizli’nin Payı %	0.96	0.96	0.95	0.95	0.96	-	-

Tablo 3. Denizli'nin İhracatı-İthalatı ve Türkiye İçerisindeki % Payı 2004-2018 (Milyon ABD Doları) devamı.							
İhracat Değeri Milyon ABD Doları							
Yıllar	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Denizli	1.196	1.635	2.010	2.196	1.587	2.126	2.639
Türkiye	63.167	85.534	107.271	132.027	102.142	113.883	134.906
Denizli'nin Payı %	1.89	1.91	1.87	1.68	1.55	1.87	1.96
Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Denizli	2.622	2.741	2.815	2.325	2.403	2.778	3.108
Türkiye	152.461	151.802	157.610	143.934	142.606	157.210	168.113
Denizli'nin Payı %	1.72	1.81	1.79	1.62	1.64	1.77	1.85
İhracatçı Firma Sayısı							
Yıllar	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Denizli	637	729	782	732	760	766	785
Türkiye	39.437	44.166	48.269	48.144	48.591	50.379	53.282
Denizli'nin Payı %	1.62	1.65	1.62	1.57	1.56	1.52	1.47
Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Denizli	821	902	957	999	1071	-	-
Türkiye	56.440	60.117	63.586	65.110	66.955	77.727	83.279
Denizli'nin Payı %	1.45	1.50	1.51	1.53	1.60	-	-

Kaynak: TÜİK-TİM İhracatın Yıllar İçinde Gelişimi 2001-2018.

Bu durum ilin ihracat ve ithalat rakamları ile birlikte; Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatından aldığı paylara da yansımıştır. Denizli 2001 yılında gerçekleştirmiş olduğu 550 milyon ABD dolarlık ihracatını 2002 'de 680.5' milyon dolara, 2007' yılında ise 2.010 milyon ABD dolarına yükselttiği görülmektedir. Küresel krizin olduğu 2008 yılında ise yaklaşık % 9'luk bir artışla ihracatını 2.196 milyon dolara çıkarmayı başarmış. Ancak 2009 yılında Denizli'nin ihracatı yaklaşık % 39'luk bir düşüşle 1.587 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün sebebi kuşkusuz 2008'de ABD'de ortaya çıkan ve tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına alan küresel mali kriz (Mortgage Krizi)'dir. 2010 yılına gelindiğinde ise Denizli'nin ihracatı tekrar 2008 yılı ihracat rakamını yakalamayı başarmış (% 38)'lik bir artışla 2.126 milyon ABD dolarlık bir ihracat gerçekleştirilmiştir. Takip eden yıllarda ise (2011-2014) ihracatın oldukça yüksek oranlarda seyrettiği yıllar olarak görülmektedir. 2014 yılı bunun en bariz örneğini oluşturmakta olup, bu yılda Denizli'den 160'ın üzerinde ülkeye 150'nin üzerinde ihraç kaleminden oluşan malla 2.815 milyon ABD dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Ancak Denizli'nin ihraç geliri 2015'de yaklaşık olarak % 20'ye yakın bir düşüş göstererek 2.325 milyon ABD doları olarak gerçekleşirken bu rakam 2016 yılında 2.403 milyon dolara, 2017'de yaklaşık % 15'lik artışla 2.778 milyon dolara ve 2018 yılında ise bir önceki yıla göre (2017) yaklaşık % 13'lük bir artış göstererek 3.108 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiş (TÜİK, 2018).

Denizli'den yapılan ihracatın; Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payının en yüksek ve en düşük olduğu yılları karşılaştıracak olursak (Tablo 4) en yüksek payın 2011, 2004 ve 2018 yıllarında gerçekleştiği oranların ise sırasıyla % 1.99 ,1.89 ve % 1.85 oldukları görülmektedir. Denizli'nin Türkiye'nin ihracatı içerisinde en düşük paya sahip olduğu yıllar ise; küresel mali krizi takip eden 2009 yılı ile birlikte 2010 ve 2015 yıllarıdır. Söz konusu yıllarda Denizli'nin Türkiye içerisindeki payı sırasıyla; % 1.55, % 1.62 ve % 1.64'dür. Yine TÜİK verilerine göre 2017-2018 yılı sonu itibarıyla Denizli'nin Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı ise önceki yıllara göre küçük çapta olsa da artış göstererek 2017'de % 1.77, 2018 sonu itibarıyla de % 1.85 olarak gerçekleşmiş.

Diğer taraftan Denizli'nin ihracatçı firma sayısı bakımından Türkiye geneliyle karşılaştırması yapıldığında ise, 2001-2016 yılları arasında (2008 yılı hariç) sürekli bir artış gösterdiği (% 10-15 civarında) görülmektedir. İhracatçı firma sayısındaki düşüşlerin ise genelde Türkiye'de ve küresel çapta ortaya çıkan krizleri takip eden yıllarda ortaya çıktığı; oran olarak ise % 5-7'yi geçmediği görülmektedir.

Denizli’den gerçekleştirilen ihracatın sektörler itibariyle dağılımı incelendiğinde ise 1980’den günümüze kadar tekstil-konfeksiyon ürünleri toplam ihracat içerisinde her zaman en yüksek paya sahip olmuştur. Bu durum İlin 2017-2018 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu ihracatın sektörler itibariyle dağılımında da (Tablo 4) görülmektedir.

Tablo 4: Denizli’den Gerçekleştirilen İhracatın Sektörel Dağılımı (%) 2017-2018 Milyon ABD \$

SEKTÖRLER	İHRACAT(2017)	İHRACAT(2018)	DEĞİŞİM %
Çelik	296.666,04	465.666,40	56.86
Çimento,cam,seramik,toprak ürünleri	13.494,21	14.923,42	10.59
Demir ve demir dışı metal.	338.390,49	429.901.82	27.93
Deri ve deri mamülleri	3.390,66	3.406,18	1.93
Diğer sanayi ürünleri	61.78,00	123.51,00	99.9
Elektrik-elektronik ve hizm.	460.700,01	523.366,88	13.6
Fındık ve mamulleri	6.966,53	8.883,52	27.5
Gemi ve Yat	3.36	0.000	-100.0
Halı	20.680,88	20.410,84	-1.3
Hazır giyim ve konfeksiyon	1.296.597,00	1.098.065,00	-2.79
Hububat, bakliyat, yağ. Toh.	24.760,64	21.900,64	-11.43
İklimlendirme Sanayii	2.765,43	4.778,81	72.81
Kimyevi madde ve mamuller	36.259,58	44.111,73	21.66
Kuru meyve ve mamulleri	19.624,38	15.177,72	-22.66
Madencilik ürünleri	217.342,79	194.999,46	-10.28
Makine ve aksamları	40.997,05	50.991,62	24.38
Meyve-sebze mamulleri	13.900,81	14.348,90	3.22
Mobilya-kağıt-orman ürün.	35.466,37	36.887,53	4.01
Mücevher	4.174,02	25.57,00	-99.39
Otomotiv Endüstri	9.564,76	9.920,55	3.72
Savunma ve Havacılık Sanayi	14.18,00	1.54,00	-89.14
Su ürün. ve hayvansal mam.	76.892,86	84.822,48	10.31
Süs bitkileri ve mamulleri	267.61,00	221.06,00	-17.39
Tekstil ve hammaddeleri	286.477,86	310.195,40	8.28
Yaş meyve ve sebze	11.824,01	14.239,78	20.43
Zeytin ve zeytinyağı	47.50,00	58.17,00	22.46
TOPLAM	3.050.330,97	3.370.191,47	10.49

Kaynak: TİM, İller Bazında Sektörel İhracat Rakamları 2018.

Tablo 4 incelendiğinde hazır giyim ve konfeksiyon ürünlerinin Denizli’nin toplam ihracatı içerisinde (2017)’de % 42.5’luk bir payla birinci sırada yer aldığı görülmektedir. 2018 yılı itibariyle ise bu oran % 32.5’e düşmüş olsa da yine birinci sıradaki yerini korumuştur. İkinci sırayı elektrik ve elektronik hizmetleri % 15.5’le alırken, üçüncü sırayı ise % 13.8’lik payla çelik ve çelik ürünleri oluşturmuştur.

Denizli’den gerçekleştirilen ihracatın ülkelere göre dağılımı ise şöyle; dünya genelinde (2018) 170’e yakın ülkeye, 150 çeşit ihraç kaleminden oluşan ürünün ihraç edildiği, bu ürünlerin büyük bir kısmının Avrupa ülkelerine (AB ülkesinden 27’sine) yapıldığı görülmektedir. İhracatın ülkeler itibariyle dağılımı incelendiğinde ise her zaman AB bünyesinde yer alan ülkelere birinin veya birkaçının ilk sırayı aldığı görülür. 2018 yılı sonu itibariyle Denizli’den gerçekleştirilen ihracatın (3.370.191 milyon ABD Doları) yaklaşık % 30’luk kısmının Avrupa Serbest Bölgesine ihraç edildiği görülmektedir. Ülkeler bazında incelendiğinde ise Almanya’nın 346.375 bin ABD doları ile birinci, italya’nın 212.215 milyon dolarla ikinci sırada, Hollanda ise 118.782 milyon dolarlık ihracatla üçüncü sırada yer aldığı görülmekte. AB ülkelerinin dışında en yüksek ihracatın gerçekleştirildiği diğer ülkeler ise Birleşik Krallık

472.087 milyon ABD doları tutarındaki ihracatla birinci sırayı alırken, ikinci sırayı İsrail 158.683 milyon dolarla takip etmekte. Üçüncü sırayı Şili 24.682 milyon dolarla takip ederken, dördüncü sırayı da Rusya Federasyonu 19.448 milyon ABD doları takip etmiştir (DENİB, 2018).

4.2. Denizli'nin İthalatı Üzerinde Oluşturduğu Etkiler

Denizli'nin 2001-2016 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu ithalat, ithalatın Türkiye içerisindeki payı, ithalatçı firma sayısı ve bu sayının Türkiye'deki ithalatçı firmalar arasındaki yüzdelik paylarını gösteren (Tablo 4) incelendiğinde Denizli'nin ihracatının arttığı yıllarda ithalatının da arttığı açıkça görülmektedir. Bunun nedeni İlden ihraç edilen ürünlerinin son yıllarda % 90'nına yakınının sanayi ürünlerinden oluşması ve ürünlerin nihai mal konumuna gelebilmesi için gerekli ara malların büyük bir kısmının yurt dışından ithal ediliyor olmasından dolayıdır. Benzer durum Türkiye içinde geçerli olup, Türkiye'nin ithalat ve ihracat rakamları incelendiğinde bu durum açıkça görülmekte olup, dış ticaret açığının ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerinden birisinin bu olduğu bilinmektedir. Ancak Denizli için dış ticaret açığı söz konusu olmayıp, İlin ithalatının en yüksek oranlarda gerçekleştiği yıllara bakacak olursak; ihracatta olduğu gibi ithalatta da en yüksek oranın 2008 Küresel Mali Krizin ortay çıktığı 2008 ve onu takip eden 2011-2012 yıllarıdır. Bu yıllarda İlden gerçekleştirilen ithalat miktarları sırasıyla; 2008 yılında 1.634 milyon ABD doları iken, 2011'de 2.263 milyon ABD doları ve 2012 yılında ise yine bu rakama çok yakın 2.262 milyon ABD doları tutarında bir ithalatın gerçekleştirildiği görülmektedir.

2013-2018 yılları arasında gerçekleştirilen ithalat miktarları incelendiğinde ise; 2014 yılından itibaren (2015-2016) yıllarında düşüşler görülürken; 2017'de 2016 yılına göre yaklaşık % 22'lik bir artış göstererek 2.022 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2018 yılında bir önceki yıla göre (2017) yaklaşık % 7'lik bir düşüş göstererek 1.989 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiş. İlin ithalatının en düşük oranda gerçekleştirildiği yıl ise yine ihracatta olduğu gibi, küresel mali krizi takip eden 2009 yılıdır. Ayrıca, Denizli'nin ithalatçı-ihracatçı firma sayısı bakımından Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında (Tablo 4) ise; ilde faaliyet gösteren ihracatçı firmaların sayısında olduğu gibi; ithalatçı firmaların sayısında da artışların olduğu görülmektedir. 2016 yılı sonu itibarıyla İlde faaliyet gösteren ithalatçı firma sayısı 657 adet olup; Türkiye'deki toplam ithalatçı firma sayısının (68.635 adet) % 0.96'sına tekabül ederken, ihracatçı firmaların sayısı ise 1.071 olup, Türkiye'deki toplam ihracatçı firma sayısının (66.955) %1.60'nı oluşturmaktadır.

Diğer taraftan Denizli'den gerçekleştirilen ithalatın mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ise (2018 yılı itibarıyla) daha çok tekstil-konfeksiyon ürünlerinin nihai mal konumuna gelmesini sağlayan ara malların ilk sırayı oluşturduğu görülmektedir. İthalata konu olan diğer ürünlerin en önemlileri ise; tekstil giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makineler, takım tezgahları, elektrikli alet, edevat, jeneratörler, izole edilmiş tel ve kablolar, takım tezgahları, suni sentetik elyaf, kimyasal ürünler, boyalar ile plastik ürünlerinden oluştuğu görülmektedir (DTO, 2018 Yılı Raporları).

5.SONUÇ

Özellikle son 30 yıldır ülke ekonomilerini artan bir ivmeyle birbirine bağımlı hale getiren küreselleşme sonucunda bir yandan uluslararası ticaretin, ulusal ticarete göre önemi artarken; diğer yandan da ulusal piyasalardaki yatırımlara göre, uluslararası para, hisse senedi, tahvil ve gayrimenkul yatırımlarının kayda değer artışlar gösterdiği açıkça görülmektedir.

Bu yeni dönem 2000'li yıllara gelindiğinde; evrensel düzeyde mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin tam serbestleştirilmesiyle merkezin doruğundan tabana doğru çeşitli merkez usulü yöntemlerin uygulanmasıyla Çevre Ülkelerini içine alacak şekilde yayılmaya çoktan başlamıştır.

Dünyada ki bu hızlı değişim sürecinin 2001 yılı sonrası genelde dünya ekonomisini, özde Türkiye, yerel de ise Denizli ekonomisini de etkilemiştir. Dünya ekonomisi 2001 yılına global krizle girmiş olup, bu krizin etkileri 2003 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Krizin etkilerinden kurtulmak için hemen hemen her ülke genişletici para ve maliye politikalarını uygulayarak krizden kurtulmaya çalışmışlardır. Uygulanan politikalar iki yıl içerisinde etkisini göstererek dünyadaki büyüme oranlarını (2003-2007 arasında) artırmıştır. Ancak bu dönemde küresel büyümeye asıl katkı gelişmiş olan ülkelerden ziyade; yükselen ve gelişmekte olan ülkelere sağlanmıştır.

2001-2017 yılları arasında dünya da görülen bu hızlı değişim Türkiye'yi ve dolayısıyla araştırmamızın esasını oluşturan yerel bazda Denizli ekonomisini de doğrudan etkilemiştir. Küreselleşme-bölgeselleşme sürecinin yerelde Denizli ekonomisine olumsuz etkilerinin en yoğun olduğu yıllar 2001 Krizi, 2008 Küresel Mali Krizi takip eden 2009 yılı ve 2011-2012 yıllarıdır. Bu yılların ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde önceki yıllara oranla büyük düşüşlerin olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle 2008'de ABD'de ortaya çıkan Küresel Mali Krizin dünyada etkilemediği ülke ve sektör yok denecek kadar az sayıda olmuştur. Ancak bu krizin etkisini atlama için bazı ülkeler büyük ekonomik kayıplar verirken, diğer bazı ülkeler hafif kayıplarla bu krizi atlattığına çalışmışlardır.

Çünkü Küresel Mali Krizle birlikte dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tekstil-konfeksiyon sektörü ve bu sektördeki ürünlerin ticareti dünya genelinde (2009-2010) % 15' lere varan bir düşüş yaşamıştır. Etkisi ancak 2011 yılından itibaren dünya üretimde meydana gelen artış ve bunun dünya dış ticaretine yansması ile (% 17'lik artış) atlatılmaya çalışılmıştır. Dünya tekstil-konfeksiyon sektöründe görülen bu istikrarsızlık ihracat gelirinin büyük bir kısmını oluşturan Türkiye'nin; dolayısıyla Denizli ekonomisi ve lokomotif konumunda olan tekstil-konfeksiyon sektörünü de doğrudan etkileyerek ihracatının beklentilerin altında gerçekleşmesine neden olmuştur.

Küresel Mali Kriz öncesi ve sonrasında Denizli'nin gerçekleştirmiş olduğu ihracat ve ithalat rakamları, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatı içerisindeki % payı, gerek küresel kriz öncesi gerekse kriz sonrasındaki ekonomik verilerinden de anlaşılacağı gibi; krizin Denizli'yi teğet geçtiği söylemlerinin gerçeği yansıtmadığı açıkça görülmektedir. Ancak Denizli'deki girişimcilerin sahip olduğu geçmişten ders çıkarma özellikleriyle birlikte dinamik ve pragmatik olmaları; gerek ülkede gerekse global bazda ortaya çıkan krizleri diğer illere göre daha hafif atlattıklarına neden olmakta. Bu ildeki girişimcilerin diğer önemli bir özelliği ise, krizin çıktığı sektörleri kısa süre içerisinde terk ederek gelecekte önem arz edecek olan alternatif sektörlerle yönelmeleridir. Tüm kriz dönemlerinde ilde bu görülmüş olup, yatırımların yapıldığı alternatif sektörlerin başında ise madencilik sektörü başta olmak üzere, doğal ürünlerin üretimi, tarım-seracılık, inşaat ve imalat sanayinin diğer tüm alanlarına yönelim olmuştur.

Küresel mali krizin gerek Türkiye gerekse Denizli ekonomisinde oluşturduğu diğer önemli etkilerden birisi de kuşkusuz işsizliktir. Krizli birlikte Türkiye genelinde ortaya çıkan işsizlik oranı yaklaşık (% 16)' nın üzerinde seyretmeye başlamış ve etkisini bu ilde de göstermiştir. İlde 1980-2000 yılları arasında istihdam edilenlerin sayısında sürekli büyük artışlar yaşanırken; 2001 krizinin etkisiyle bu artış hızını kesmiş olsa da 2003 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. 2008 Küresel Mali Krizle birlikte işsizlik tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sebebi, ilin önceki yıllara oranla (2005 yılında) alınan teşvikli yatırım sayısında meydana gelen düşüşlerin etkisini devam ettirmesi ve teşvikli yatırımların sağlanmamasıdır. Bu sayı 2005 yılında 85 iken, 2008 yılında 27'ye düşmüştür. İkinci önemli husus ise hükümetin döviz piyasalarına müdahale ederek TL'yi ABD Doları karşısında daha değerli kılmaya yönelik izlemiş olduğu düşük kur/yüksek faiz politikalarıdır. Bu durum ihracatçıları doğrudan etkileyerek gerek üretimin, gerekse ihracatın doğrudan düşmesine neden olmuştur. Bu tür uygulamalar aynı zamanda piyasalar üzerinde domino etkisi yaratarak; ekonomisini ihracata odaklanmış olan bu ildeki işsizliğinde artmasına neden olmuştur. 2007 yılında ilde istihdam edilenlerin sayısı SSK verilerine göre 148.114 iken, 2008 yılında bu sayı yaklaşık (% 8)'lik bir düşüşle 140.423 kişiyle sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan TÜİK'in 2018 yılı sonu itibarıyla yayınlamış olduğu iller-bölgeler bazındaki işsizlik rakamlarına göre Denizli'de 15 ve daha yukarı yaşta kişilerin işsizlik oranı % 6.9 iken; tarım dışı işsizlik oranının % 8.9 olarak gerçekleştiği görülmüş (Batmaz, 2012: 49).

Sonuç itibarıyla Küresel Mali Krizin ortaya çıktığı 2008'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması ve kotalarda yapılan iyileştirmeler neticesinde Çin'in uluslararası pazara hâkim olması; uluslararası fiyatları belirleyebilme gücüne sahip olmayan Denizli ihracatçısı, reel olarak düşen geliri ve artan üretim maliyetleri ihracatçıları açısından önemli sorunlar oluşturmaya başlamıştır. Bu arada vergilerden, bürokratik katılıklardan, altyapı eksikliklerinden ve dünya piyasalarına göre daha yüksek olan bir takım girdi maliyetlerinden kaynaklanan sorunlarında etkisiyle Denizli ekonomisi başta tekstil-konfeksiyon sektörü olmak üzere ciddi boyutlarda olumsuz yönde etkilenmiştir. Denizli ekonomisi 2001 sonrası krizlerin hiçbirinden etkilenmemiştir (*krizler Denizli'yi teğet geçti*) sözleri hiçbir zaman gerçeği yansıtmamıştır. Ancak ilin ihracata odaklanmış bir ekonomik yapıyla birlikte dinamik girişimci kitlesine sahip olması; bu ili Türkiye'deki diğer illerden ayıran en önemli özelliktir. Yine bu ili Türkiye'deki diğer illerden ayıran diğer önemli bir özelliği de sürekli ihracat fazlası veren il olmasıdır. Bu durum Türkiye'nin pek çok

ilinde görülmediği gibi, geneli içinde geçerlidir. Keza, Türkiye’de ihracatın /ithalatı karşılama oranı bu güne kadar % 60’ların üzerine çıkmamış olması bu durumun açık bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Batmaz, N. ve Tekeli, S. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri*, 1.Baskı, Ekin Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.
- Batmaz, N. (2001), *Gelişimi Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Ekonomisi*, Beta Basım Yayım, 1.Baskı, Yayın No: 1130, İstanbul.
- Batmaz, N. (2012). Küreselleşmenin Yerel Ekonomiler Üzerinde Oluşturduğu Etkiler: Denizli İli Örneği: 2010, *Uluslararası İktisadi İdari İncelemeler Dergisi*, Yıl:5, Sayı 9, Yaz, 28-54.
- Batmaz, T. (2017). Küreselleşme-Bölgeselleşme Sürecinde Yerel Ekonomilerin Durumu: Denizli İli Tekstil Sektörü Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.
- Batmaz, T.ve Sayın, E. (2017). 2007-2008 Küresel Mali Krizin Dünya Ekonomisi Üzerinde Oluşturduğu Etkiler Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Türkistan Formu III*, 26-28 Nisan 2017, Türkistan/Kazakistan.
- BDDK (2007). *Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu Raporları 2007*.
- Brecher, J., Costella, T., ve Brendon, S. (2002). *Globalization From Below: The Power of Solidarity*, Second Edition, South and Press, Cambridge, Massachusetts.
- Buluş, A. ve Kabaklı, E. (2010). 1929 Ekonomik Buhran İle Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması, Selçuk Üniversitesi, *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt13, Sayı 19.
- Bulut, N. (2003). Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonumu?, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52/2, 175-179.
- Çarıkcı, E. (2016). Son Yüzyılda Dünya Ekonomisi ve Türk Dünyası, Erişim Adresi: <http://www.ekodialog.com/makaleler/dunya-ekonomisi-ve-turk-dunyasi.htm>
- Çelikel Danişoğlu, A. (2004). Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 3 (2004): 35-59.
- DTO, (2008). *Ekonomik Yönüyle Denizli*, Denizli Ticaret Odası Yayınları.
- DTO, (2009). *Ekonomik Yönü ile Denizli*, Denizli Ticaret Odası Yayınları.
- DTO, (2016). *Ekonomik Yönüyle Denizli*, Denizli Ticaret Odası Yayınları.
- DENİB, (2014). *Denizli İhracatçılar Birliği Raporları 2014*.
- DENİB (2015). *Denizli İhracatçılar Birliği Raporları 2015*.
- DENİB (2016), *Denizli İhracatçılar Birliği Raporları 2016*.
- DENİB (2017) *Denizli İhracatçılar Birliği Raporları, 2017*.
- DENİB (2018) *Denizli İhracatçılar Birliği Raporları, 2018*.
- Dreher, Axel. (2006). “Does Globalization Effect Growth? Evidence From a New Index of Globalization”, *Applied Economics* 38, 10, 2006, 1091-1110.
- Dünya Bankası (2009). W.B, *World Development Indicators*, Quick Reference Tables.
- Eroğlu, F. (1997). Denizli Sanayileşmesinin Toplumsal Dinamiği Olarak Girişimcilik Kültürü, *Denizli Sanayi Sempozyumu*, Denizli.
- Henrekson, M., Torstensson, J. ve Torstensson, R. (1997), *Growth Effects of European Integrasyon*, *European Economic Review*, 41 (8), 1997, 1537-1557.
- IMF World Economic Outlook Database, October, 2014. Erişim Adresi: <http://www.Statistictimes.com/economy/countries-by-projected-gdp.php>.
- IMF, World Economic Outlook Database, April,2017, Erişim Adresi: <http://www.Statistictimes.com/economy/countries-by-projected-gdp.php>.

- İncekara, A. (2015). 2007-2015 Dünya ve Türkiye Ekonomisi, İktisadi Araştırmalar Vakfı. Erişim Adresi: http://www.ıav.org.tr/yönetim/dosya/makale/Prof.Dr.Ahmet Incekara_IAV.pdf.
- Kaçmazoğlu, H.B., (2002). "Doğu Batı Çatışması Açısından Globalleşme", *Eğitim Araştırmaları*, 11, s.44-49.
- Kartal, Z., (2014). Kavramsal ve Tarihsel Yönleri İle Küreselleşme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2) Eskişehir.
- Kazgan, G., (2002). *Küreselleşme Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- Kırçova, İ., (2010) *Dünya'da ve Türkiye'de e- İhracat Uygulamaları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:19, İstanbul.
- Marshall, Brent K., (1999). "Globalization, Environmental Degredation and Ulrich Beck's Risk Society" *Environmental Values*, 8 (2).
- MÜSİAD, (2009). *Türkiye Ekonomisi Araştırma Raporu*.
- Romer, P. (1993). "Idea Gaps and Object Gaps in Economic Development", *Journal of Monetary Economic* 32, 3: 1993.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulamalar*, Güzem Can Yayınları, 15.Baskı İstanbul.
- Stöhr, B. (2001). *Global Challenge and Local Response: Initiatives for Economic Regeneration in Contemporary Europe*.
- T.C. Maliye Bakanlığı , (2015). *Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü*, 2015 Yılı Raporu.
- Tutar, F.ve Demirel, M. (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Nisan 2007, 2 (1), 65-83.
- Van Bookel, G., Van, Logtestijn, M., (2002) "Applying the Comprehensive LED Approach: The Case of Mozambique", *Cooperative Branc International Labour Office*, Geneve, Switzerland.
- Yaman, S. (2003), 'Küreselleşme', Erişim Adresi: <http://W3.gazi.edu.tr/-syaman/>.
- Kut, Gün. (2019). Uluslararası Sistem ve Kurallara Dayalı Dünya Düzeni: Çok Taraflı Denge Anlayışları. Boğaziçi Üniv.TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporları, DPF 2019-AR01
- TÜSİAD, (2019). 2019 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10234-2019-yilina-girerken-turkiye-ve-dunya-ekonomisi>. Erişim Tarihi:25.5.2019.
- IMF, (2019). World Economic Situation and Prospects 2019.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2018). Küresel Ekonomik Gelişmeler 2018 Yılı Ekonomik Rapor. https://ms.hmb.gov.tr/upload/2018/10/yıllık-ekonomik-Rapor-2018_e.pdf. Erişim Tarihi: 30.05.2019.
- Erdayı, A.Utku (2009). Dünyada Genç İşsizliğin Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye, *Çalışma ve Toplum*, 2009/3. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423874050.pdf>. ErişimTar.30.5.2019.
- ILO, (2009). Global Employment Trends 2009, <https://www.ilo.org/memsp/groups/public/...degreports/...> Erişim Tarihi:2.6.2019.
- OECD, (2018). Dünyada Başlıca Ülkelerin İşsizlik Oranları Raporları. <https://www.karar.com/ekonomi/oecd-raporuna-göre-dünyada-başlıca-ülkelerin-işsizlik- oranları>, p.3. Erişim Tarihi: 2.6.2019.
- TÜİK, (2004); Türkiye İstatistik Kurumu İller-Sektörler İtibariyle İhracat/İthalat Rakamları
- TÜİK, (2018); Türkiye İstatistik Kurumu İller-Sektörler İtibariyle İhracat/İthalat Rakamları
- TİM, (2018), İhracatın Yıllar İçindeki Gelişimi, 2001-2018.